

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 005.336.1

Миронова М. І.

Львівська комерційна академія

ГІПЕРФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Із позицій гіперфункціонального підходу розглядаються теоретичні проблеми аналізу ефективності функціонування виробничих систем у національній економіці. На загальнотеоретичному і політико-економічному рівнях виявлено основні фактори формування та зміни ефективності функціонування виробничих систем. Визначено переваги та недоліки гіперфункціонального підходу.

Ключові слова: економічна теорія, виробнича система, економічна сфера, ефективність, гіперфункціональний підхід.

Постановка проблеми. Складна економічна ситуація в Україні та жорстка конкуренція на ринку вимагають значного перетворення організаційно-економічних механізмів функціонування виробничих систем. Тільки ефективно організовані виробничі системи здатні повною мірою реалізувати сучасні підходи і методи організації виробництва, що дають змогу оптимізувати виробничі процеси та матеріальні потоки на макроекономічному рівні. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема теоретичного обґрунтування гіперфункціонального підходу до аналізу ефективності функціонування виробничих систем у національній економіці

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження, спрямовані на розгляд сутності виробничих систем та шляхів підвищення її ефективності, знайшли своє відображення в працях таких фахівців і вчених, як Башнянин Г. [1; 2; 6], Біляк О. [4], Лобай Р. [3], Морщенок Т. [4], Стрілець Є. [7], Череп А. [7], Чучук Ю. [8] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим, у вітчизняній економічній літературі слабо розроблено є не тільки динамічна й історична економічна теорія виробничих систем, але й функціональна. Незважаючи на вирішення багатьох теоретичних і прикладних завдань, наразі проблеми аналізу ефективності функціонування виробничих систем не отримали належного розвитку в наукових розробках.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних проблем аналізу ефективності функціонування виробничих систем у національній економіці з позиції гіперфункціонального підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У виробничих системах будь-якого галузевого типу однією з найважливіших сфер є економічна (Е-сфера). На нашу думку, вона займає різне місце в структурі виробничих систем (В-систем). Це залежить від того, в якому суспільстві вони аналізуються – індустріальному чи постіндустріальному. В індустріальних суспільних системах Е-сфера є похідною і вторинною від еколого-технологічної сфери. За своєю структурою вона є досконалішою і розвиненішою від цієї останньої і виступає як певний генетичний продукт її розвитку. Цей об'єктивний факт має велике методологічне значення, оскільки зобов'язує шукати

причини більшості економічних процесів і явищ в екологічному середовищі і технології. В-система в такій суспільній системі має еколого-технологічне походження, а тому теорія еколого-технологічних систем повинна розглядатися як методологічна основа становлення і розвитку економічної теорії В-систем [1, с. 25; 2, с. 124]. З іншого боку, у цих же індустріальних суспільних системах В-система виступає як нижча і примітивніша, ніж, скажімо, соціально-духовна система. Вони між собою співвідносяться як більш елементарна і більш висока. В аналогічному співвідношенні будуть знаходитися між собою і відповідні теорії: економічна теорія (політична економія) В-систем та соціально-духовна теорія В-систем, об'єктом дослідження якої є соціально-духовна сфера виробничих структур. У цьому випадку дослідники починають шукати причини і корені соціально-духовних процесів в економічній сфері В-систем, а їх економічна теорія вже починає виступати як методологічна основа соціально-духовної теорії виробництва. У даному контексті ми також соціально-духовну теорію виробництва (виробничих структур) повинні розглядати як певного роду гіпертеорію, а їх економічну теорію – як елементарну теорію. Як елементарна теорія В-систем їх економічна теорія (політична економія в широкому її значенні) – це теоретико-методологічний базис для подальшого здійснення соціально-духовного і політичного аналізу виробництва та виробничих структур.

У постіндустріальних суспільних системах або в таких системах, що трансформуються в напрямі формування постіндустріальних суспільних структур, В-системи відіграють прямо протилежну роль у подальшому функціонуванні суспільних систем у цілому. У таких суспільних системах первинною і вихідною основою їх розвитку і функціонування вже виступає соціально-духовна сфера. Первинну роль у розвитку суспільства починає відігравати інтелект і духовний потенціал суспільства. А економічна сфера суспільства, у тому числі й В-системи як одна із найважливіших ланок економічних структур, починає виступати як вторинна і похідна. Цю обставину необхідно мати на увазі в теоретичному аналізі В-систем, в якому соціально-духовна теорія виробництва виступає як методологічна основа її економічної теорії. Це обумовлено тим, що значна частина

економічних процесів і явищ має соціально-духовну детермінацію. За такого розуміння характеру співвідношення між указаними сферами В-систем у постіндустріальних суспільствах економічна теорія виробництва вже виступає як гіпертеорія, а їх соціально-духовна теорія – як елементарна або власне теорія. У суто методологічному плані вона повинна трактуватися як метатеорія, оскільки виконує методологічну роль у дослідженні економічних проблем розвитку і функціонування В-структур. З іншого боку, у таких постіндустріальних суспільних системах В-системи вже виступають як первинні і вихідні щодо систем еколого-технологічного порядку. Формування і розвиток останніх значною мірою обумовлюються фактором власне економічного порядку. Зрозуміло, що за такого розуміння характеру їх співвідношення економічна теорія В-систем виступає лише як їх елементарна теорія, а еколого-технологічна – як висока чи гіпервисока. Становлення і розвиток цієї гіпервисокої теорії В-систем повинні здійснюватися на такій методологічній основі, як економічна теорія В-систем. Усе сказане вище дає нам підстави вважати цю економічну теорію (політичну економію) В-систем як певного роду метатеорію, яка, з одного боку, має самостійний теоретичний зміст і значення, а з іншого боку, виконує методологічну роль у процесі становлення і розвитку еколого-технологічної теорії В-систем.

На вказані моменти ми ще раз звертаємо особливу увагу з тієї причини, що в сучасній науковій літературі як із проблем дослідження суспільства в цілому, так і виробничих проблем, ігнорується емпіричний факт різного співвідношення окремих сфер суспільних (у тому числі виробничих) систем і відповідного співвідношення відповідних наукових теорій. Роль економічної сфери суспільних систем і В-систем, зокрема, визначається явно однозначно, а саме економічна сфера чи система визначається або як первинна, або як вторинна. Більшість дослідників і не припускають, що вона може бути як первинною, так і вторинною, і ця зміна її ролі історично обумовлена зміною самого характеру суспільних систем. Суспільна система змінює внутрішню «логіку» свого функціонування (первинне стає вторинним, а вторинне – первинним) під впливом історичного розвитку. Якщо стояти на позиціях а-історичності і досліджувати суспільні системи тільки у функціональному розрізі, то можна цієї фундаментальної обставини і не помітити. У сучасній економічній теорії ми з таким фактом дуже часто зустрічаємося, оскільки у своїй переважній частині ця теорія – це функціональна, а не динамічна чи історична економічна теорія. На це звертається увага в низці сучасних вітчизняних публікацій [1; 2; 5; 6].

Сучасний етап історичного розвитку національної В-системи може бути кваліфікованим як перехідний у розумінні переходу від індустріальної економічної системи до постіндустріальної (або до квазіпостіндустріальної, тобто такої, що вже почала відходити від індустріальної, але ще не стала сповна постіндустріальною). Ця обставина об'єктивного характеру дещо затрудняє розв'язання проблеми місця В-систем в економічних структурах. Ми не можемо однозначно і з достатнім ступенем аргументованості кваліфікувати В-систему ні як первинну, ні як вторинну. Скоріше вона може бути також визначена як перехідна, тобто як така, що в деякій своїй частині ще є первинною (щодо соціально-духовної системи), а в деякою мірою вже стає і вторинною, похід-

ною, детермінується чинниками соціально-духовного порядку. У конкретному науковому аналізі цю проблему потрібно розв'язувати конкретно, а не абстрактно, тобто завжди потрібно намагатися проаналізувати, які фактори лежать в основі формування тих чи інших виробничих процесів – еколого-технологічного, соціально-духовного чи політичного порядку. Відповідно до цього, методологічною основою наукового аналізу буде виступати або еколого-технологічна, або соціально-духовна (чи політична у певних випадках) теорії В-систем.

Окрім того, потрібно мати на увазі також і те, що національна В-система не тільки галузево, але й територіально та функціонально є різною за ступенем свого розвитку. В одних випадках в одних галузях чи регіонах вона може бути кваліфікованою як індустріальна з усіма очевидними наслідками її теоретичного економічного аналізу, в інших випадках її можна визначити як чисту постіндустріальну, а в певних ситуаціях – як перехідну від індустріальної до постіндустріальної (тобто як квазіпостіндустріальну). Це дає підстави вважати, що економічні фактори щодо соціально-духовних є все-таки у своїй переважній більшості первинними, а останні – вторинними, і економічна теорія В-систем, з одного боку, виступає як їх елементарна теорія, а з іншого – як метатеорія, тобто як методологічна основа соціально-духовного і політичного аналізу виробничих проблем і формування відповідних теорій: соціально-економічної і політичної теорії В-систем.

Однак, незважаючи на недостатність і обмеженість функціонального чи гіперфункціонального підходів до аналізу В-систем, в окремих випадках під час розв'язання певних завдань найконструктивнішу роль відіграють саме функціональні й особливо гіперфункціональні підходи. Останній передбачає дослідження Е-систем у так званому гіперкороткотривалому ринковому періоді. Гіперкороткотривалим ринковим періодом називають такий період часу, який є надто коротким для того, щоб, по-перше, залежність між економічними витратами й економічними результатами перестала бути лінійною, по-друге, в такому вузькому «коридорі» часу неекономічні фактори економічного розвитку ще не встигають себе проявити.

Виділення гіперкороткотривалого ринкового періоду має велике не тільки практичне, але й теоретичне значення і на його основі може бути сформована відповідна економічна теорія. Таку економічну теорію, яка досліджує економічні процеси в гіперкороткотривалому ринковому періоді, можна кваліфікувати як гіперфункціональну. На відміну від власне функціональної економічної теорії, у ній економічні процеси досліджуються в такому вузькому часовому «коридорі», в якому характер залежності між змінними є однорідним і лінійним. Із суто математичної точки зору така економічна теорія є виключно лінійною, основним математичним апаратом, який у ній найінтенсивніше використовується, є апарат диференціальних рівнянь найпростішого типу. Якщо визначити місце цієї економічної теорії серед інших економічних наук, то вона є, по-перше, найзагальнішою економічною теорією, по-друге, найабстрактнішою економічною теорією, по-третє, щодо власне функціональної, динамічної чи гіпердинамічної економічної теорії виступає як метатеорія, як їх теоретична та методологічна основа й одночасно – як частковий їх випадок. Відносно неї функціо-

нальна, динамічна і гіпердинамічна економічні теорії відносяться як загальна і всезагальна теорії, або як спеціальні теорії.

У даній статті В-системи досліджуються саме з позицій гіперфункціональної економічної теорії. Ми не ставимо перед собою завдання досліджувати ті чи інші економічні процеси у виробничому секторі вітчизняної мікроекономічної системи з позицій функціонального чи динамічного підходу; для нас основним методологічним знаряддям аналізу виступає саме гіперфункціональний підхід, який спирається на елементарний диференціальний аналіз і елементарний графічний метод. Такий підхід дає досліднику можливість сформулювати так звану метатеорію В-систем як дуже загальну і дуже абстрактну теорію, але водночас таку, без якої неможливе формування в подальшому специфічніших і прикладніших економічних теорій, таких як власне функціональна, динамічна і гіпердинамічна економічні теорії. Однак, як ми вже відзначили вище, гіперфункціональний підхід до аналізу економічних проблем володіє не тільки перевагами, але й певними недоліками.

Функціональний, а тим більше гіперфункціональний економічний аналіз, завжди є недостатнім, недовершеним. Він не дає змоги змалювати цілісну картину становлення, розвитку і навіть власне функціонування певних економічних систем. З цього випливає, то навіть власне функціональна, а тим більше гіперфункціональна теорія економічних процесів для свого завершеного вигляду вимагає виходу в динамічну й історичну теорії. Динамічні та історичні економічні теорії є теоріями із власним змістом, вони не «перекривають», а «доповнюють» власне функціональну теорію. Функціональний чистий економічний аналіз може бути таким лише на перших порах свого здійснення, лише на першому своєму етапі. У подальшому він неодмінно повинен «переходити» в динамічний і особливо в історичний аналіз. Лише в процесі такого свого переходу цей аналіз перестає бути емпіричним і поступово переходить у теоретичний, а то і в метатеоретичний (системний або ж діалектичний).

Із зазначеного вище також випливає, що функціональна економічна теорія є теорією лише в тому випадку, коли вона додатково використовує не тільки функціональні, але й динамічні й особливо історичні підходи та прийоми. Без такого доповнення вона – лише суто формальна та емпірична наука, яка за своїм характером може бути кваліфікована лише як елементарна. Щодо неї динамічна та історична (гіпердинамічна) теорії – це теорії вищого порядку, які можуть бути відповідно кваліфікованими, як вища та гіпервисока теорії. На нашу думку, економічну теорію не тільки необхідно доповнити соціально-духовною теорією для її завершеності та цілісності, але ще більше для того, щоб вона із емпіричної науки перетворилась у теорію чи метатеорію (в їх високому і гіпервисокому розумінні), а власне функціональну економічну теорію, – теорією динамічного і навіть історичного порядку. Лише за такого її доповнення вона поступово із емпіричної, формальної й елементарної науки перетворюється в теоретичну, метатеоретичну чи гіпертеоретичну науку, яка є вже змістовною наукою, або з високим і гіпервисоким ступенем розвитку власне елементарної загальної економічної теорії. Дане методологічне положення не потрібно абсолютизувати і розглядати з а-історичних, тобто вкрай абстрактних позицій. Тут також треба приймати

до уваги ступінь розвиненості тих чи інших аспектів певних економічних процесів. Якщо процеси економічної динаміки, а тим більше економічного розвитку (економічної історії) слабо ще себе проявляють у певному процесі економічного функціонування, то ніякої такої особливої потреби в доповненні функціонального економічного аналізу динамічним, і особливо історичним, немає. Науковий економічний аналіз цілком може обходитися використанням лише функціональних (а то й гіперфункціональних) підходів і прийомів.

Наш аналіз сучасного стану розвитку загальної економічної теорії В-систем свідчить, що ця теорія ще не вийшла за рамки функціонального аналізу. Вона переважно розвивається як функціональна економічна теорія. Особливо така спрямованість її аналізу є характерною для західної гілки її становлення і розвитку. У подальшому в міру поглиблення й ускладнення розвитку В-систем їх економічна теорія також буде поступово перетворюватися із функціональної в динамічну і гіпердинамічну (історичну). Такий хід її подальшого розвитку буде поступово її перетворювати із елементарної, формальної, емпіричної у високу і гіпервисоку (метависоку) теорії.

Загальна функціональна теорія В-систем також є двоїстою за своєю структурою. У ній можна виділити, по-перше, власне функціональну загальну економічну теорію (або функціональну загальну економічну теорію в її безпосередньому чи широкому значенні) і, по-друге, гіперфункціональну (чи метафункціональну) загальну економічну теорію (або загальну економічну теорію в її вузькому значенні). Основна відмінність між ними полягає в продовженості часового періоду аналізу або в характері використовуваної методології. У функціональній загальній економічній теорії в її широкому значенні економічні процеси досліджуються в так званому короткому ринковому періоді, а в гіперфункціональній загальній економічній теорії – гіперкороткому ринковому періоді. У першій застосовуються функціональні підходи і прийоми (так звана функціональна методологія), а в другій – гіперфункціональні (метафункціональні) підходи і прийоми (так звана гіперфункціональна методологія).

Дуже важливим у методологічному і теоретичному відношеннях є визначення того, як співвідносяться ці два підходи наукового аналізу і відповідні теорії. Гіперфункціональний підхід до наукового аналізу виробничих процесів є, по-перше, первинним щодо власне функціонального, по-друге, він є елементарнішим, по-третє, формальнішим. На основі його практичної реалізації може бути створена в перспективі елементарна функціональна теорія В-систем. Власне функціональний підхід вже може бути відповідно кваліфікованим як, по-перше, вторинний, по-друге, вищий, по-третє, змістовний або змістовніший (менш абстрактний і конкретний, ніж гіперфункціональний підхід). Використання функціональної методології загального економічного аналізу дає можливість закласти основи так званої вищої функціональної економічної теорії В-систем. Немає ніякої потреби доводити, що елементарна функціональна загальна економічна теорія В-систем – це методологічна основа формування і подальшого розвитку вищої функціональної загальної економічної теорії, яку можна створювати лише на базі елементарної виходячи з останньої і спираючись на її висновки і положення.

У процесі формування основ елементарної функціональної теорії В-систем не потрібно зали-

шати поза увагою і таку обставину, що гіперфункціональні методологічні підходи є недостатніми, їх використання не дає змоги в повному обсязі дослідити навіть власне гіперфункціональні процеси, не кажучи вже про процеси функціонального, динамічного і історичного порядку. Тому з об'єктивною необхідністю навіть у власних рамках розвитку гіперфункціональної (елементарної функціональної) економічної теорії В-систем гіперфункціональні підходи і прийоми (і відповідну методологію в цілому) необхідно більшою чи меншою мірою доповнювати власне функціональними підходами (і відповідною методологією в цілому). А це можна здійснити лише в тому випадку, коли ми тією чи іншою мірою в процесі наукового аналізу виходимо за рамки гіперфункціонального (гіперкороткого) і входимо в функціональний (короткий) ринковий період. Таке доповнення гіперфункціонального порядку дає нам можливість на новий рівень вивести елементарну функціональну теорію В-систем. Вона за умови такого доповнення або розширення часових рамок аналізу перетворюється поступово з емпіричної в теоретичну, тобто стає власне економічною теорією. Гіперфункціональна

теорія, яка спирається лише на використання гіперфункціональної методології, за своїм характером є лише елементарною теорією; у вищу теорію вона здатна перетворитися лише за умови деякого доповнення гіперфункціональної методології методологією власне функціонального порядку.

Висновки. Резюмуючи, відзначимо, що гіперфункціональна теорія, будучи елементарною щодо власне функціональної теорії В-систем, своєю чергою, також може бути як елементарною, так і вищою (високою) або навіть гіпервисокою. Елементарною вона є в тому випадку, коли обмежує себе гіперфункціональною методологією наукового аналізу і тільки, а вищою (високою) чи гіпервисокою вона стає в тому випадку, коли вказані вище гіперфункціональні підходи і прийоми доповнює власне функціональними або навіть динамічними чи історичними.

Загальний науковий аналіз гіперфункціонального підходу до оцінки ефективності функціонування виробничих систем у національній економіці доцільно здійснювати в контексті поглибленішої характеристики власне виробничих систем і деякого подальшого уточнення їх місця в структурі економічних систем у цілому.

Список літератури:

1. Башнянин Г.І. Позитивна соціалізаційна ефективність економічних систем: суть та види / Г.І. Башнянин, Б.В. Кульчицький, Л.Я. Гончарук, А.І. Тесля // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2013. – Вип. 42. – С. 24–34.
2. Башнянин Г.І. Ефективність соціалізації економічних систем: методологічні проблеми метрологічного аналізу / Г.І. Башнянин, Л.Я. Гончарук. – Львів : Новий Світ-2000, 2010. – 240 с.
3. Лобай Р. Теоретичні підходи до визначення ефективності економічної діяльності / Р. Лобай // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. 36. – С. 353–361.
4. Морщенок Т.С. Огляд підходів до визначення економічної сутності поняття «ефективність» / Т.С. Морщенок, О.М. Біляк // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2014. – Вип. 8. – С. 82–89.
5. Політична економія : [навч. посіб.] / Л.С. Томашик, О.О. Сухий, О.Р. Зав'ялова [та ін.]. – Львів : ЛКА, 2015. – 224 с.
6. Сучасні економічні теорії : [навч. посіб.] / Г.І. Башнянин [та ін.]. – Львів : Новий світ-2000, 2015. – 338 с.
7. Череп А.В. Ефективність як економічна категорія / А.В. Череп, Є.М. Стрілець // Ефективна економіка. – 2013. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727>
8. Чучук Ю.В. Теоретична сутність понять економічна ефективність та ефективність діяльності / Ю.В. Чучук // Ефективна економіка. – 2014. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2765>

Миронова М. И.

Львовская коммерческая академия

ГИПЕРФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ СИСТЕМ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Резюме

С позиций гиперфункционального подхода рассматриваются теоретические проблемы анализа эффективности функционирования производственных систем в национальной экономике. На общетеоретическом и на политико-экономическом уровнях выявлены основные факторы формирования и изменения эффективности функционирования производственных систем. Определены преимущества и недостатки гиперфункционального подхода.

Ключевые слова: экономическая теория, производственная система, экономическая сфера, эффективность, гиперфункциональный подход.

Myronova M. I.

Lviv Academy of Commerce

HYPERFUNCTIONAL APPROACH TO THE ANALYSIS OF PRODUCTION SYSTEMS EFFICIENCY IN THE NATIONAL ECONOMY

Summary

The theoretical problems of the production systems efficiency in the national economy are considered from the standpoint of hyperfunctional approach. The main factors of the production systems efficiency are studied. Also the advantages and disadvantages of hyperfunctional approach are defined.

Key words: economic theory, production system, economic sphere, efficiency, hyperfunctional approach.